

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті обґрунтовано зміст етнокультурного виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва у позашкільних навчальних закладах. З цією метою виділено та проаналізовано основні проблеми, що існують в сучасній системі етнокультурного виховання у позашкільних навчальних закладах та потребують вирішення; визначено особливості етнокультурного виховання в позашкільних навчальних закладах. Описано розроблену автором на основі обґрунтованих вимог програму гуртка декоративно-ужиткового мистецтва для позашкільних навчальних закладів «Мистецтво нашого народу».

Ключові слова: етнокультурне виховання, декоративно-ужиткове мистецтво, позашкільний навчальний заклад, програмно-методичне забезпечення позашкільної освіти.

Етнокультурне виховання має можливість протиставити виховний потенціал національної культури захопленню комп'ютерними іграми, поширенню в дитячому середовищі наркоманії й алкоголізму, які стають певною цінністю сучасної молодіжної культури, перетворюючись на атрибут життя. Тому останнім часом зріс інтерес з боку педагогічної та батьківської громадськості до виховання дітей на основі національної культури, національних традицій та історії. Зміст етнокультурного виховання в своїй основі має національну складову, засновану на пріоритеті загальнолюдських цінностей, що ґрунтуються на цінностях народної культури і педагогіки (збереження національних і сімейних традицій, повага до старших тощо).

Проблема етнокультурного виховання відносно молода. Проте педагогічна наука накопичила певний теоретичний і практичний досвід етнокультурного виховання підрастаючого покоління.

Аналіз теоретичних досліджень свідчить, що проблема етнокультурного виховання досліджувалася різними авторами. Так, концептуальні засади залучення зростаючого покоління до етнокультурних цінностей українського народу обґрунтовано в працях В. Борисенко, О. Вишневського, М. Євтуха, В. Коротєєвої, В. Кузя, Ю. Тимофієнко, Г. Філіпчука, М. Чепіль. Проблеми етнокультурного виховання розглядаються також і в роботах російських вчених: А. Ахлестіної, Е. Ветрякової, Г. Волкова, С. Галояна, Г. Губи, Л. Новикової, М. Новицької, Л. Тимошенко та інших.

Нині перед педагогічною наукою постало завдання розроблення змісту, засобів, методів, педагогічних технологій, організаційних форм виховання учнів засобами народного декоративно-ужиткового мистецтва.

Метою статті є обґрунтування особливостей та змісту етнокультурного виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва у позашкільних навчальних закладах.

У результаті дослідження проблеми ми дійшли висновку, що особливості етнокультурного виховання в позашкільних навчальних закладах полягають: у необхідності вивчення культурно-історичних особливостей регіону; різновіковому складі дитячих колективів; поєднанні масових, індивідуальних і групових форм занять; різноманітності напрямів виховної та освітньої діяльності; технологіях освітньої діяльності; реалізації нових освітніх програм; творчій співпраці і взаємодії дітей, батьків і педагогів.

Ці особливості етнокультурного виховання в позашкільних навчальних закладах уможливають збільшення числа виховних факторів, що дають можливість учням проявити себе і задовольнити освітні потреби в різних видах творчої діяльності.

Вирішуючи задачу, спрямовану на виявлення особливостей етнокультурного виховання в позашкільних навчальних закладах, ми з'ясували такі їхні виховні можливості: виявлення і розвиток потенційних загальних і спеціальних здібностей вихованців; формування в учнів прагнення до постійного саморозвитку і впевненості у своїх силах; вирішення питань, пов'язаних із задоволенням потреби в самоствердженні і визнанні, створення кожному учневі «ситуації успіху»; виховання психологічної впевненості перед публічними показами (виставками, виступами, презентаціями та ін.); формування адекватності в оцінках і самооцінці, прагнення до отримання професійного аналізу результатів своєї роботи; створення умов для взаємодії батьків, учнів і педагогів.

Безперечною перевагою позашкільних навчальних закладів полягає ще і в тому, що вони можуть виділити на вивчення культурно-історичних особливостей регіону та національної культури достатню кількість навчальних годин на відміну від загальноосвітніх шкіл, оскільки самі обирають напрям діяльності та навчально-виховні програми, а також можуть взяти на себе ту частину змісту, в якому відображено національну і регіональну своєрідність культури краю.

Отже, позашкільні навчальні заклади через реалізацію етнокультурного виховання можуть вирішити завдання формування етнокультурної вихованості учнів, дають змогу засвоювати зміст освіти, пов'язаний з вивченням соціокультурних особливостей регіону, рідної мови і національної культури. Враховуючи це, етнокультурне виховання, реалізоване в позашкільних навчальних закладах, розглядається нами як важливий фактор створення підґрунтя для формування художньо-творчих здібностей, ціннісного ставлення до національної культури та історії, мотивації на самостійне поповнення знань через організацію художньо-творчих занять, орієнтуючись

на національно-культурну своєрідність регіону. Визначаючи місце і роль етнокультурного виховання в організації навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладах, ми розглядаємо його як засіб задоволення потреб батьків і дітей у заняттях художньою творчістю на національній основі, розвиток творчих здібностей, підвищення навчальної мотивації і як спосіб протиставлення негативним явищам у суспільній свідомості.

Аналіз досвіду педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах свідчить, що для етнокультурного виховання учнів важливе значення має правильна організація та зміст навчально-виховної роботи. Нині одним із недоліків системи позашкільної освіти є недостатнє забезпечення педагогів позашкільних навчальних закладів посібниками, програмами етнокультурного спрямування. Особливо критичним є становище гуртків художньо-естетичного напрямку. На сьогодні кількість типових програм обмежена: програма гуртка бісероплетіння, народної творчості, художньої вишивки, килимарства, моделювання і конструювання одягу, аплікації соломою, української народної іграшки, гончарства, писанкарства, образотворчого мистецтва, різьблення по дереву. Є необхідність розширення спектру програм для напряму декоративно-ужиткового мистецтва.

Тому ми поставили перед собою завдання розробити навчальну програму з етнокультурного виховання для позашкільних навчальних закладів. Психолого-педагогічне обґрунтування змісту розробленої нами програми потребувало насамперед визначення чітких методологічних позицій.

У науково-педагогічній літературі використовуються принаймні два підходи до визначення поняття «зміст». Прихильники першого підходу під змістом навчання розуміють той навчальний матеріал, який підлягає вивченню. З іншої точки зору, зміст навчання відображає систему знань, умінь і навичок, які можуть бути представлені у вигляді:

- термінів, визначень та інших понять;
- фактів, які дають змогу пояснити закони й закономірності явищ, процесів тощо;
- символічних позначень величин;
- теорій, які пояснюють суть новоутворень, та ін.

Відомо, що від змісту навчально-виховного процесу залежать значною мірою не лише отримані учнями знання, а й сформованість їхнього світогляду. Відповідно до потреб національного відродження, зміст навчання і виховання в позашкільних навчальних закладах має бути наповнений етнічною тематикою. Сукупність базових знань з етнічної тематики, що є підґрунтям для етнокультурного виховання, можна умовно поділити на дві сфери.

До першої сфери належать загальні знання й уявлення про людину, навколишній світ та зв'язок між ними, які відображають сукупний досвід людства у пізнанні світу, його рефлексію на власну життєдіяльність.

До другої сфери належать знання про специфіку і закономірності виникнення, розвитку й функціонування конкретного етносу. Дослідження у сфері народознавства, пізнання особливостей власної національної історії, етнографії, літератури, мистецтва, національного характеру, традицій, звичаїв, моральних норм та цінностей тощо дають змогу усвідомити власну національну ідентичність у системі загальнолюдського буття, збагнути своє місце, роль і можливості у світовій спільноті. Обидві сфери доповнюють одна одну, забезпечуючи повноту знань суб'єкта, необхідну для формування його активної життєвої позиції.

Відомо, що ні всі види діяльності загалом, ні кожен із них окремо не можуть бути засвоєні відразу. Засвоюваний учнями матеріал, закладений в програму гуртка, має бути розгорнутий у часі і мати певну логічну послідовність. Зміст програми, як відомо, у концентрованому вигляді міститься у навчальному матеріалі. Таким чином фіксується його структура, логіка, а також певною мірою визначаються методи реалізації, тип діяльності учня і його орієнтування у навчальному матеріалі.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури основним принципом формування змісту навчальної програми з етнокультурного виховання учнів у позашкільних навчальних закладах ми виділили єдність національної спрямованості навчання і його взаємообумовленість з практичною діяльністю. Також нами окреслено такі комплексні критерії відбору змісту:

- виховна спрямованість змісту програми гуртка;
- орієнтованість змісту програми гуртка на творчий розвиток учнів;
- взаємообумовленість пізнавальної інформації та практичних робіт, закладених у змісті;
- відповідність матеріалу наступності й послідовності, кількості навчальних годин, віковим особливостям;
- доступність матеріалу.

Аналіз практичної діяльності свідчить, що в сучасній системі етнокультурного виховання у позашкільних навчальних закладах є ряд проблем, які потребують аналізу та вирішення. Зокрема:

- позашкільні навчальні заклади не мають достатньо наукового обґрунтування методик з проблем етнокультурного виховання;
- гуртки та інші об'єднання учнів працюють фрагментарно, не маючи інтегрованих програм з етнокультурного вихован-

ня, які б охоплювали всі напрями роботи позашкільного навчального закладу;

- зміст гурткових занять народознавчого профілю переобтяжений надмірною кількістю практичних робіт і недостатньо теоретично обґрунтований.

Відповідно до вищевикладеного, ми вважали за необхідне розробити комплекс програм, що будуть сприяти формуванню етнокультурної компетентності особистості засобами декоративно-ужиткового мистецтва, а саме:

- сприяти здобуттю учнями знань, умінь та навичок оволодіння майстерністю народного мистецтва;
- виховувати духовно багату особистість, якій притаманне почуття гідності, самоповаги і яка розуміється на національно-духовних цінностях народу;
- формувати у вихованців шанобливе ставлення до оточуючих, повагу до народних звичаїв, традицій, національних цінностей, що є першоосновою у процесі етнокультурного виховання.

Комплекс програм передбачає навчання дітей у групах початкового (1 рік навчання — 144 години), основного (2 роки навчання по 144 години на рік) та вищого (перший та наступні роки навчання по 216 години на рік) рівнів.

Зміст програми початкового рівня спрямований на загальний розвиток вихованців, виявлення у них здібностей та обдарувань, прищеплення інтересу до творчої діяльності. Програма початкового рівня є комплексною. Програма побудована за блоковим принципом: передбачає розподіл навчального змісту на самостійні структурні одиниці — блоки, існує альтернатива і можливість заміни вивчення одного змістового блоку іншим (розділу або теми) залежно від наявних умов і потреб учнів.

На початковому рівні діти мають ознайомитися з широким спектром видів декоративно-ужиткового мистецтва та оволодіти елементарними навичками виготовлення виробів засобами декоративно-ужиткового мистецтва: аплікація, паперопластика, оригамі, фелтінг, плетіння з газет (альтернатива лозоплетінню), ліплення з тіста, петриківський розпис, бісероплетіння, батік, витинанка тощо. Таким чином, ми вирішуємо проблему наповнюваності груп в подальші навчальні роки стабільним колективом з перших днів формування групи.

Після засвоєння матеріалу програми початкового рівня дитина свідомо обирає один (або більше) видів мистецтва, який її зацікавив, і навчається основного рівня. Зміст програми основного рівня спрямований на розвиток інтересів вихованців, надання знань, практичних умінь та навичок, що задовольняють потреби в професійній орієнтації. Зауважимо, що поглиблене ознайомлення із заздалегідь

свідомо обраним видом декоративно-ужиткового мистецтва відбувається окремо в кожному гуртку, а не комплексно, як на початковому рівні. Програма основного рівня навчання є однопрофільною. Вихованці, які виявляють стійкі інтереси та здібності до конкретної творчої діяльності, одразу ж можуть бути зараховані до гуртка основного рівня навчання.

Заняття за програмою вищого рівня проводяться аналогічно до основного рівня. Програма вищого рівня навчання є однопрофільною. Зміст програми вищого рівня спрямований на задоволення стійких інтересів і потреб здібних, обдарованих і талановитих вихованців у творчій, науково-дослідницькій роботі, профільній і допрофесійній підготовці. Для організації навчально-виховного процесу з вихованцями, які займаються дослідно-експериментальною роботою або є переможцями, призерами місцевих, всеукраїнських, міжнародних конкурсів, виставок, олімпіад тощо, створюються необхідні умови: збільшується кількість годин для занять, упроваджується індивідуальна форма навчання.

На основі обґрунтованих вище вимог нами розроблено програму гуртка декоративно-ужиткового мистецтва для позашкільних навчальних закладів «Мистецтво нашого народу». Програма розрахована на один рік навчання за початковим рівнем підготовки. Вікова категорія: молодший шкільний вік. Заняття проводяться двічі на тиждень по дві години, тобто по чотири години на тиждень (144 години на рік). Рекомендовано середню наповнюваність групи 10-15 дітей; тривалість заняття з дітьми п'яти — шести років — 30 хвилин, шести — семи років — 35 хвилин. Навчально-виховний процес передбачає поєднання теоретичних і практичних занять, а також самостійну роботу учнів.

Метою програми гуртка «Мистецтво нашого народу» є ознайомлення з такими видами мистецтва, як: аплікація, паперопластика, оригамі, фелтінг, плетіння з газет (альтернатива лозоплетінню), ліплення з тіста, петриківський розпис, бісероплетіння, батік, витинанка. Зміст роботи гуртка «Мистецтво нашого народу» спрямований на те, щоб дитина за час навчання ознайомила з широким спектром видів декоративно-ужиткового мистецтва. За умови вивчення програми, тобто оволодівши елементарними навичками виготовлення виробів засобами декоративно-ужиткового мистецтва, дитина надалі усвідомлено буде робити вибір гуртка з метою подальшого поглибленого навчання у позашкільному навчальному закладі.

Завдання програми та навчально-виховного процесу в гуртку:

- залучення вихованців до надбань скарбниці народного мистецтва;
- здобуття учнями знань, умінь та навичок з техніки декоративно-ужиткового мистецтва;

- навчання планування та організації трудового процесу, самостійного пошуку шляхів вирішення творчих завдань.

Навчально-виховна програма «Мистецтво нашого народу» складається з п'яти блоків, які можуть змінюватися залежно від професійної підготовки педагога:

1. Поробки та аплікації з природних матеріалів.
2. Поробки та аплікації з підручних матеріалів.
3. Знайомство з фарбами, кольорами.
4. Вироби з паперу.
5. Ліплення.

Під час розгляду матеріалу першого тематичного блоку «Поробки та аплікації з природних матеріалів» учні навчалися правил виготовлення поробок з жолудів та каштанів, сіна, соломи, листя кукурудзи, вовни, малювання крупою, аплікації з ячної шкарлупи. Було проведено бесіди на теми: «Природа навколо нас», «Сіно, солома, листя кукурудзи як матеріал для виробів», «Лялька-мотанка як оберіг», «Валяння вовни як забуте мистецтво», «Крупа як засіб малювання», «Правила підготовки ячної шкарлупи до роботи».

Теми другого тематичного блоку зазначеної програми «Поробки та аплікації з підручних матеріалів» були орієнтовані на виготовлення поробок з пластикової тари, паперових серветок, алюмінієвої фольги тощо. З вихованцями проводилися бесіди на теми: «Шкідливість пластику в природі», «Декупаж як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва», «Металева фольга. Методи її переробки».

Зміст третього блоку програми «Знайомство з фарбами, кольорами» розкривався через такі теми: «Видобуток кольорів в давнину», «Гравюра як вид графічного мистецтва», «Історія віражного мистецтва», «Петриківський розпис як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва», «Писанкарство як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва».

Теми четвертого блоку «Вироби з паперу» були спрямовані на ознайомлення з папером як сировиною для виготовлення поробок технікою паперопластики, витинанки, аплікації, оригамі, квілінгу.

Зміст п'ятого блоку програми «Ліплення» було спрямовано на вивчення техніки виконання поробок із солоного тіста та глини.

Нами експериментально перевірено ефективність змісту етнокультурного виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, закладеного у розробленій програмі. Упровадження у практику роботи позашкільних навчальних закладів програми «Мистецтво нашого народу» забезпечило помітне зростання ефективності процесу етнокультурного виховання учнів, що підтверджено результатами експерименту. Так, в експериментальних групах динамічніше, ніж у контрольних, відбулися процеси зменшення кількості учнів із ни-

зким рівнем етнокультурної вихованості та збільшення їх кількості з середнім та високим рівнями. Кількість учнів із низьким рівнем зменшилася на 14,7%, із середнім — зросла на 6,8%, з високим — зросла на 7,9%.

Література

1. Белик А. А. Личность, культура, этнос : современная психологическая антропология / А. А. Белик. — М. : Смысл, 2001. — 555 с.
2. Волков Г. Н. Этнопедагогика / Г. Н. Волков. — Чебоксары, 1972. — 162 с.
3. Губа Г. И. Этнокультурное воспитание дошкольников и младших школьников в театральной деятельности : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Губа Галина Ивановна. — М., 2007. — 171 с.
4. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етноregionу) : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «дошкільна педагогіка» / Віолетта Валеріївна Лаппо. — К., 2008. — 23 с.
5. Леонова А. О. Державна етнокультурна політика в Україні на сучасному етапі : механізми формування і реалізації : автореф. дис. ... д-р політ. наук : спец. 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство» / Алла Олександрівна Леонова. — К., 2005. — 27 с.
6. Маєвська Л. М. Етнокультурне виховання. Нормативно-правове забезпечення: Міжнародний та вітчизняний рівень / Л. М. Маєвська // Метод. реком. до курсу «Основи етнокультурного виховання». — Житомир: ЖДУ, 2007. — 302 с.
7. Філіпчук Г. Г. Проблеми етнокультури в змісті шкільної освіти / Г. Г. Філіпчук // Педагогіка і психологія. — 1999. — № 4. — С. 52-58.
8. Харченко С. П. Етнокультурні цивілізації в контексті саморозгортання загальноцивілізаційного процесу : філософсько-історичний аспект : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Сергій Петрович Харченко. — К., 2009.

В статтю обосновано содержание этнокультурного воспитания учащихся средствами декоративно-прикладного искусства во внешкольных учебных заведениях. С этой целью выделены и проанализированы основные проблемы, которые существуют в современной системе этнокультурного воспитания во внешкольных учебных заведениях и требуют решения; определены особенности этнокультурного воспитания во внешкольных учебных заведениях. Описана разработанная автором программа кружка декоративно-прикладного искусства для внешкольных учебных заведений «Искусство нашего народа».

Ключевые слова: *этнокультурное воспитание, декоративно-прикладное искусство, внешкольное учебное заведение, программно-методическое обеспечение внешкольного образования.*

A. V. Kornienko

The Substantiation of the Content of Ethno-Cultural Education of Pupils by Means of Decorative and Applied Arts in Out-of-School Educational Institutions

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

The content of ethno-cultural education of pupils by means of decorative and applied arts in the out-of-school educational institutions is substantiated in this article. For this purpose, the main problems that exist in the modern system of ethno-cultural education of non-school educational institutions and require solutions are identified and analyzed. The main principles and selection criteria of the content of educational programs of the out-of-school education, especially of ethno-cultural education in the out-of-school educational institutions, are defined. The levels of the program support of decorative arts such as the initial level, ground level and top level are grounded. The author's program «Art of Our Nation» for decorative and applied arts of the out-of-school educational institutions based on the foregoing requirements is described. The results of experimental validation of the effectiveness of this program are presented.

Keywords: *ethno-cultural education; decorative and applied arts; out-of-school educational institution; program and methodical support of out-of-school education.*

References

1. Belik, A. A. (2001). *Lychnost, kultura, etnos: sovremennaia psikhologicheskaia antropologiia* [Personality, Culture, Ethnos: Modern Psychological Anthropology]. Moscow: Smysl.
2. Volkov, G. N. (1972). *Etnopedagogika* [Ethnopedagogy]. Cheboksary.
3. Guba, G. I. (2007). *Etnokulturnoe vospitanie doshkolnikov u mladshykh shkolnikov v teatralnoi deiatelnosti* [Ethno-Cultural Education of Preschoolers and Primary Schoolchildren in Drama Activity] (Doctoral dissertation, Moscow).
4. Lapo, V. V. (2008). *Formuvannia u starshykh doshkilnykiv tsinnisnoho stavlennia do ridnoho kraiu zasobamy etnokultury (na prykladi hutsul'skoho etnorehionu)* [Formation of Preschoolers' Value Attitude to Native Land by the Means of Ethno-Culture] (Dissertation Abstract, Kyiv).
5. Leonova, A. O. (2005). *Derzhavna etnokulturna polityka v Ukraini na suchasnomu etapi: mekhanizmy formuvannia i realizatsii* [Public Ethno-Cultural Policy in Ukraine on the Modern Period: Mechanisms of Development and Realization] (Dissertation Abstract, Kyiv).
6. Maievska, L. M. (2007). *Etnokulturne vykhovannia. Normatyvno-pravove zabezpechennia: Miznarodnyi ta vitchyzniani riven* [Ethno-Cultural Education. Legal Support: International and Native Level]. Zhytomyr: ZhDU.
7. Filipchuk, H. H. (1999). *Problemy etnokultury v zmisti shkilnoi osvity* [Problems of Ethno-Culture in the Content of Education]. *Pedahohika i psykholohiia*, 4, 52-58.
8. Kharchenko, S. P. (2009). *Etnokulturni tsyvilizatsii v konteksti samorozhortannia zahalnotsyvilizatsiinoho protsesu: filozofsko-istorychnyi aspekt* [Ethno-Cultural Civilizations in the context of General Civilized Process: Philosophical and Historical Aspect] (Dissertation Abstract, Kyiv).